

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїстики
Факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи України»
вибіркових компонент освітньої програми першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти

262 Правоохоронна діяльність

за темою № 2 - «Правосуддя та його принципи»

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30 серпня 2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25 серпня 2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29 серпня 2023 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти
Протокол від 18 серпня 2023 року № 8

Розробники:

1. Професор кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти, доктор юридичних наук, професор Синявська Олена Юхимівна.
2. Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти, кандидат юридичних наук, доцент Голуб Микола Володимирович
3. Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїсти, кандидат юридичних наук, доцент Тихонова Дар'я Сергіївна.

Рецензенти:

1. Заступник начальника відділення поліції №3 Харківського районного управління поліції №1 ГУНП в Харківській області, доктор, снс Прокопенко О.Ю.
2. Доцент кафедри адміністративного права та процесу Факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Казанчук І.Д.

План лекції

1. Поняття правосуддя та його характерні ознаки. Суд як орган правосуддя.
2. Принципи судочинства та їх значення.

Література

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України* від 23 липня 1996 року, № 30. Ст.141. зі змінами [№1401-VIII від 02.06.2016](#), ВВР, 2016, №28, ст.532 [№2680-VIII від 07.02.2019](#), ВВР, 2019, №9, ст.50 [№ 27-IX від 03.09.2019](#), ВВР, 2019, № 38, ст.160.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. *Урядовий кур'єр*. 05.09.2012. № 159 (із змінами та доповненнями, внесеними згідно із Законами [№ 1702-VII від 14.10.2014](#), *Відомості Верховної Ради*, 2014, № 50-51, ст.2057 [№ 1404-VIII від 02.06.2016](#), *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 30, ст.542 [№ 1791-VIII від 20.12.2016](#), ВВР, 2017, № 4, ст.42 [№ 1798-VIII від 21.12.2016](#), ВВР, 2017, № 7-8, ст.50 [№ 198-IX від 17.10.2019](#)).
3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 1. Ст.1. Із змінами, внесеними Законами [№ 2147-VIII від 03.10.2017](#), *Відомості Верховної Ради*, 2017, № 48, ст.436 [№ 2447-VIII від 07.06.2018](#), ВВР, 2018, № 24, ст.212 [№ 2646-VIII від 06.12.2018](#), ВВР, 2019, № 4, ст.32 [№ 193-IX від 16.10.2019](#) [№ 263-IX від 31.10.2019](#) }.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України №1402 від 02 червня 2016 року. Чинне законодавство станом на 20.06.2020.: (офіц.текст). ВВР №31, 2016. 545 с. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. *Голос України*. 2012. 19 травня (№№ 90–91) (із змінами та доповненнями, [№ 2581-VIII від 02.10.2018](#), *Відомості Верховної Ради*, 2018, № 46, ст.371 [№ 2599-VIII від 18.10.2018](#), ВВР, 2018, № 46, ст.374} {Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду [№ 4-р/2019 від 13.06.2019](#)} {Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду [№ 7-р/2019 від 25.06.2019](#)} {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 100-IX від 18.09.2019](#), ВВР, 2019, № 40, ст.218 [№ 101-IX від 18.09.2019](#), ВВР, 2019, № 40, ст.219 [№ 113-IX від 19.09.2019](#), ВВР, 2019, № 42, ст.238.

Основна:

6. Бурбика М. М., Уткіна М. С. Судові та правоохоронні органи (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2016 123 с.
7. Судові та правоохоронні органи України на шляху до Європи:

навч. посіб. / С.С. Ненько, О.Ю. Синявська, Ю.В. Дика, І.М. Рачинська. Херсон: Грінь Д.С., 352с.

8. Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова, А. І. Годяк, М. М. Бліхар. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

9. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах . Вид. 7-ме, змін. і допов. Харків : Право, 2018. 170 с.

10. Матеріали методичного забезпечення дисципліни «Організація судових та правоохоронних органів України» // Упорядн.: Є.Г. Шаніна. - Д.:ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2012.

Додаткова:

11. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В.Д. Бринцев. Х.: Право, 2018. 464 с.

12. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Х.,: Право, 2018. 448 с.

Текст лекції

1.Поняття правосуддя та його характерні ознаки. Суд як орган правосуддя.

Правосуддя – це одна з найбільш важливих функцій держави, що прямо стосується захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Цю функцію держави покладено на суди, і здійснюється вона у визначеному процесуальним законом порядку та полягає в розгляді і вирішенні конфліктів, пов'язаних із дійсним або припустимим порушенням норм права. В ході здійснення правосуддя відбувається ухвалення рішень щодо важливих питань реалізації соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ та організацій. Саме правосуддю належить вирішальне слово у визнанні конкретної особи винною у скоєнні злочину і призначенні їй покарання або іншого визначеного законом примусового впливу, а також під час визначення правових наслідків, що випливають з розгляду спорів, пов'язаних з реалізацією трудових, сімейних,

авторських, винахідницьких, житлових та інших майнових чи немайнових прав, наданих громадянину.

Як і будь-яка інша функція держави, правосуддя характеризується певними рисами, як притаманні лише правосуддю. Основні з них наступні.

1. *Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.* Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. З цього випливає, що лише суд за законом повноважний здійснювати правосуддя. Не є правосуддям діяльність громадських організацій, зокрема, товариських судів.

2. *Правосуддя здійснюється на основі закону й у точній відповідності до нього,* адже відповідно до ст. 3 Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Суд своїми актами (рішення, вирок, ухвала, постанова) не створює ні норм права, ні суб'єктивних прав та обов'язків конкретних осіб. Під час здійснення правосуддя він застосовує закон до конкретних обставин і робить висновок у цивільній справі про наявність чи відсутність суб'єктивних прав та обов'язків у зацікавлених осіб, а в кримінальному провадженні – про злочинний характер діянь правопорушника і про відповідальність за них. Рішення або вирок будуть незаконними і підлягають скасуванню, якщо суд застосував закон, що не підлягає застосуванню, або застосував неналежний закон або неправильно витлумачив закон під час його застосування, через що висновки суду суперечать точному змісту Закону.

3. *Правосуддя здійснюється в особливому, передбаченому законом, процесуальному порядку.* Процесуальний закон найдетальнішим чином регламентує форми відправлення правосуддя. Варто зауважити, що жодна галузь громадського життя, жодна галузь державного управління не

регламентується так докладно законом, як відправлення правосуддя. І це цілком природно, тому що правосуддя є найбільш актуальною ділянкою життя суспільства, а саме, в процесі його відправлення вирішуються такі важливі питання, як захист від усяких посягань суспільного і державного ладу, з одного боку, і захист свободи, честі та гідності громадян – з іншого. Судова діяльність пов'язана з дослідженням фактичних даних, матеріалів, доказів, з допитом значної кількості осіб, з необхідністю забезпечити їх права під час участі в справі. Усі ці дії суду здійснюються для того, щоб забезпечити винесення законного й обґрунтованого рішення. Тому вся діяльність суду з розгляду справ (цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних) суворо регламентується процесуальним законодавством. Таким чином, правосуддя здійснюється у визначений законом формі – формі судового процесу.

Наприклад, під час розгляду кримінальних проваджень суд керується кримінальним процесуальним законодавством, розгляд і вирішення цивільних справ регулюється цивільно-процесуальним законодавством. У процесуальному законодавстві передбачено всі дії суду й інших учасників процесу. Суд зобов'язаний не лише сам дотримуватися розпоряджень процесуального закону, але і забезпечувати його дотримання підсудним, державним обвинувачем, захисником, позивачем, відповідачем та їх представниками, свідками, експертами, перекладачами й іншими особами, що беруть участь у справі. Порушення процесуальних законів можуть призвести до винесення неправомірного рішення, а отже, і до скасування його вищим судом.

Отже, діяльність суду й усіх учасників судочинства ретельно і всебічно урегульована процесуальним законодавством. Вона здійснюється в суворо визначених послідовності та формі. Процесуальне законодавство дозволяє зацікавленим особам брати участь у судовому розгляді справи і наділяє їх широкими процесуальними правами, за допомогою використання яких вони активно захищають свої права та законні інтереси. Процесуальна форма правосуддя знаходить своє вираження і в тому, що процесуальне

законодавство докладно регламентує частину судового розгляду справи, пов'язану з аналізом матеріалів і доказів. Процесуальний закон, зокрема, передбачає джерела і засоби судового доказування, види доказів, порядок вивчення, аналізу й оцінки їх за внутрішнім переконанням суддів, заснованим на всебічному, повному й об'єктивному розгляді судом усіх обставин справи в їх сукупності і відповідно до закону. Це забезпечує таку процедуру судового дослідження матеріалів справи, що надає можливість суду розібратися в злочині, цивільно-правовій суперечці, господарському чи адміністративному спорі та встановити об'єктивну істину в справі.

4. Найважливіша ознака правосуддя полягає в тому, що в результаті здійснення правосуддя у конкретній справі суд застосовує державний примус. За законом тільки суду надається право застосовувати державний примус за скоєний злочин. Засуджуючи підсудного у кримінальному провадженні, суд тим самим застосовує до нього певний примусовий захід у межах санкції кримінального закону. Примусовий характер судової діяльності проявляється і в цивільному судочинстві. Задовольняючи позов чи відмовляючи в ньому, суд примушує відповідно відповідача чи позивача до сумлінного виконання своїх обов'язків в межах цивільних правовідносин. З викладеного не можна робити висновок про те, що застосування примусу складає кінцеву й головну мету судової діяльності. Застосований судом примус – це не самоціль. Його призначення – чинити максимальний виховний вплив як на осіб, що скоїли правопорушення і потрапили в сферу судової діяльності, так і на всіх громадян.

Підсумовуючи основні ознаки правосуддя з огляду на завдання суду в суспільстві, можна визначити правосуддя як правове поняття в такий спосіб: **правосуддя** – це діяльність суду з розгляду і вирішення цивільних, господарських, адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення і кримінальних проваджень у процесуальних формах, установлених законом, застосування до правопорушників примусових заходів з метою захисту прав та інтересів суспільного і державного ладу, всіх форм

власності, особистих та інших прав громадян.

Наприкінці відмітимо, що суд як орган правосуддя займає центральне місце у судовій системі, яке визначається його компетенцією та характером діяльності. Крім того, суд має значний вплив на діяльність органів державної влади, фізичних та юридичних осіб, забезпечуючи належне функціонування системи стримувань та противаг, принципу розподілу влади.

2. Принципи судочинства та їх значення.

Правосуддя — це форма діяльності, яка полягає в розгляді і вирішенні цивільної, господарської чи адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження шляхом ведення судового засідання компетентним судом. Така форма діяльності характеризується наявністю принципів, які вирізняють її від інших форм діяльності.

У загальному розумінні «принцип» — це теоретичне узагальнення найбільш головного, загального, типового, що виражає сутність того або іншого явища. Розглядаючи принципи судочинства, виходячи із змісту терміна «принцип», відзначимо, що принципом правосуддя може бути не кожне положення, що якоюсь мірою відображає його сутність, а лише ті з них, що визначають головні, вихідні моменти устрою і частково діяльності судових органів. В науковій літературі найчастіше зустрічається наступне визначення терміну «принципи судочинства» — це основні засади здійснення правосуддя, які мають системоутворюючий та обов'язковий характер для всіх норм та правовідносин з приводу здійснення правосуддя. Принципи правосуддя виражають сутність правосуддя і слугують виконанню завдань, поставлених перед судом.

Виходячи з вищевикладеного, можна визначити й **принципи судочинства** як головні, загальні положення, виражені в законі, що характеризують найбільш важливі сторони організації та діяльності судових

органів.

Принципи судочинства поділяються на *організаційні* та *процесуальні* (функціональні).

Організаційні принципи визначають найбільш важливі положення, що лежать в основі побудови системи судів загальної юрисдикції, її окремих ланок і взаємозв'язків між ними. *Процесуальні (функціональні)* характеризують основні положення діяльності судових органів з вирішення кримінальних проваджень, господарських, адміністративних і цивільних справ, справ про адміністративні правопорушення.

Ці дві групи принципів органічно пов'язані між собою. Демократичні засади організації судів покликані забезпечити найбільш ефективну їх діяльність по боротьбі з правопорушеннями. Процесуальні принципи правосуддя безпосередньо впливають з основ устрою судових органів і є ніби їх продовженням, реалізацією в процесі діяльності. Принципи організації і діяльності суду забезпечують законність та обґрунтованість вироків і рішень, є надійною гарантією прав і законних інтересів усіх осіб, що беруть участь у судочинстві.

Найважливішою властивістю принципів правосуддя є їх правовий характер. Конкретно їх закріплено в ст. 129 Конституції України, однак там міститься не вичерпний перелік, тому що окремо в ст. 126 як принцип визначено незалежність і недоторканність суддів. Принципи правосуддя докладно регламентуються також і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів».

До **основних принципів судочинства** належать такі: законність, здійснення правосуддя тільки судом, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласність судового процесу та його повне фіксування

технічними засобами, розумні строки розгляду справи судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення, обов'язковість судового рішення. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Розглянемо сутність і значення деяких закріплених у Конституції України та в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» принципів судочинства докладніше.

1. Принцип законності. Принцип законності – це один з основоположних принципів діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і поведінки громадян. Не є виключенням і такий важливий напрямок діяльності, як судочинство. Забезпечення здійснення судочинства в точній відповідності до законодавства досягається шляхом установлення численних гарантій законності й обґрунтованості рішень, ухвалених судами під час розгляду і вирішення цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення. Такі гарантії містять не лише ті норми законодавства, що регламентують порядок та умови проведення судових засідань, але і багато інших, у тому числі і ті, що встановлюють правила досудової підготовки справ, де здійснюється, як правило, основна робота з виявлення і збирання доказів, а також правила перевірки законності й обґрунтованості ухвалених рішень вищими судовими інстанціями.

2. Принцип здійснення правосуддя тільки судом. Відповідно до Конституції України “правосуддя в Україні здійснюють виключно суди”. Таке ж положення закріплено і в ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Принцип відправлення правосуддя тільки судом є керівною засадою не лише судоустрою, але і судочинства. У діяльності судів забезпечуються реальні можливості для правильного і справедливого вирішення кримінальних, господарських, адміністративних, цивільних справ, справ про адміністративні правопорушення у повній відповідності до закону, на підставі встановлення об'єктивної істини в справі й з дотриманням необхідних

процесуальних гарантій прав громадян. Принцип відправлення правосуддя тільки судом гарантує недоторканість особи, охорону політичних, трудових, житлових і майнових прав громадян. Найсуворіше дотримання і втілення в життя цього принципу є однією з найважливіших гарантій законності.

3. Доступність правосуддя (право на справедливий та повноважний суд). Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України.

Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом. Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону. На розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб.

4. Рівність всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Цей принцип впливає з рівності громадян України в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя. Рівність громадян перед законом і рівність їх перед судом – це тісно між собою пов'язані правові положення. Разом з тим, кожне з них має самостійний зміст.

У правосудді рівність громадян перед законом означає, що стосовно всіх громадян суд застосовує єдині матеріальні норми закону і процесуальні правила. Правосуддя здійснюється в точній відповідності до закону. Закон для всіх громадян є єдиним. Він не створює жодних привілеїв залежно від службового, соціального, майнового положення тощо. Закони, що

застосовуються судом, дають рівні права і покладають рівні обов'язки на громадян. Тому кожен громадянин може одержати в суді захист своїх законних прав без будь-яких обмежень, але кожний також повинен нести відповідальність за порушення своїх обов'язків. Ніхто не може бути звільнений від обов'язку дотримуватись закону.

Рівність громадян перед судом означає, що суд, застосовуючи єдині для всіх закони, ні для кого не може створювати привілеїв. Розгляд справ у всіх судах здійснюється в одному порядку. Усі громадяни, що беруть участь у правосудді, відповідно до їх процесуального положення мають однакові права і рівні обов'язки. Кожному з підсудних чи потерпілих, кожному з учасників кримінального провадження, цивільної, господарської, адміністративної справи в кожному з діючих судів надаються рівні можливості для захисту своїх прав. Крім того, для всіх громадян діють єдині, визначені законом суди. Не існують і не можуть бути створені привілейовані, особливі, виняткові суди для якихось окремих категорій громадян.

Рівність громадян перед законом – поняття більш широке, чим рівність їх перед судом, тому що перше визначає положення громадян у всіх сферах громадського життя, а рівність їхніх прав перед судом – тільки в галузі відправлення правосуддя.

5. *Незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону.* У ст. 129 Конституції України зазначено: «Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права». Цей само принцип закріплено і в ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання,

використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

Цей принцип є кращою гарантією законності й об'єктивності вироків та рішень, які виносяться суддями. Цей принцип, по-перше, означає заборону втручання незаконним чином у судову діяльність з боку державних органів, відомств, посадових осіб і зацікавлених громадян; по-друге, цю вимогу звернено безпосередньо до суддів: вони не повинні відступати від закону і не можуть ухвалювати які-небудь рішення всупереч закону, підкоряючись сторонньому впливу.

Незалежність суддів гарантується й у самій судовій діяльності. У законодавстві, що регламентує порядок розгляду справ, закріплені важливі положення, що забезпечують незалежність суддів. Розгляд справ у всіх судах відбувається відкрито (за винятком тих, які відповідно до законодавства розглядаються в закритому засіданні), що ставить під контроль громадськості незалежність суддів, усуває спробу будь-якого незаконного втручання в судову процедуру. Усі судді, які беруть участь у справі, мають рівні права, кожний з них незалежний і може обстоювати свою думку в процесі розгляду справи.

6. Забезпечення доведеності вини.

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на

припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст.62 КУ).

В основі цього прогресивного принципу лежить загальна, широко визнана норма моралі, відповідно до якої кожна людина повинна вважатися добропорядною, поки інше не буде доведено. Спирається він також на положення авторитетних міжнародних документів у галузі прав та основних свобод людини. Наприклад, у пункті 2 ст. 14 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права людини сказано: «Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена відповідно до закону». З принципу забезпечення доведеності вини випливають також положення про те, що всі сумніви, які неможливо усунути, мають тлумачитися на користь обвинувачуваного (підсудного). Не доведена винність когось у скоєні злочину є рівнозначною доведеній його невинності.

7. Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Змагальність як принцип судочинства означає, що цей вид діяльності під час розгляду цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення у судових засіданнях забезпечує особам, що беруть участь у засіданні, рівні можливості перед судом для відстоювання прав і законних інтересів. Правосуддя є змагальним тоді, коли учасники розгляду судової справи можуть активно і на рівних сперечатися, доводити свою правоту, викладати свої докази, давати своє тлумачення фактів, подій і доказів, пов'язаних із справою, яка розглядається, і тим самим сприяти пошуку істини й справедливості, забезпечувати законність та обґрунтованість акту правосуддя. При цьому суду належить роль органа, що активно сприяє пошуку істини і сам бере участь у ньому, контролює правомірність дій сторін, забезпечує неухильне дотримання всіх правил судового розгляду, встановлених законом. Змагальність – важливий показник демократичності правосуддя, тому що її повна реалізація передбачає послідовне втілення в життя насамперед рівноправності сторін, створення реальної можливості

ефективного відстоювання кожною зі сторін своїх прав і законних інтересів.

8. Забезпечення обвинуваченому права на захист (право на професійну правничу допомогу).

У ст.ст. 29, 59 Конституції України і ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сформульовано принцип забезпечення обвинуваченому права на захист. Його зміст не вичерпується лише правом обвинуваченого використовувати послуги захисника. Сутність цього принципу розкривається в наступних процесуальних правах обвинувачуваного:

1) право знати, у чому він обвинувачується – важливість цього права визначається тим, що лише знаючи предмет обвинувачення, обвинувачений може використовувати інші свої права, організовувати свій захист; закон послідовно гарантує це право – так, обвинувачуваний має бути ознайомлений з постановою про притягнення як обвинувачуваного, і його суть повинна бути йому роз'яснена;

2) обвинувачений має право давати пояснення щодо висунутого обвинувачення – це право гарантується обов'язком особи, що провадить дізнання, слідчого і суду допитувати обвинуваченого; треба підкреслити, що давати свідчення – право, а не обов'язок обвинувачуваного, примус до давання свідчень – брутальне порушення закону;

3) обвинувачений має право надавати докази, клопотати, наприклад, про виклик додаткових свідків, проведення очної ставки, залучення нових документів тощо; гарантією цього права є обов'язок слідчого, особи, яка провадить дізнання, прокурора і суду задовольнити кожне клопотання обвинуваченого, якщо обставини, про усунення яких він клопоче, можуть мати значення для справи;

4) не менш важливе значення для захисту обвинувачуваного має його право заявляти відводи слідчому, прокурору та складу суду, подавати скарги на їхні дії;

5) обвинувачуваний є повноправним суб'єктом найважливішої стадії

кримінального судочинства – судового розгляду (як, втім, і інших стадій). У суді він вправі виступати із захисною промовою, з останнім словом та оскаржувати вирок суду в установленому законом порядку;

б) обвинувачений, так само, як та інші учасники процесу, якщо він не володіє мовою, на якій ведеться судочинство, вправі користуватися рідною мовою і послугами перекладача.

9. Принцип здійснення судочинства і діловодства в судах державною мовою.

Судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

10. Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами.

Гласність судового процесу – конституційний принцип, що надає можливість усім громадянам, які не є учасниками процесу у тій чи іншій судовій справі, бути присутніми під час її розгляду. Це забезпечує демократизм правосуддя, який проявляється у наданні громадянам можливості перебувати в приміщенні, де відбувається судочинство, сприяє контролю за правосуддям, дисциплінує суд, змушує його відповідально ставитися до вирішення питань, які розглядаються.

Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду виключно у випадках, визначених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату

надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом.

Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У разі вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або учасників судового процесу, така особа за вмотивованим судовим рішенням може бути видалена із зали судового засідання.

Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. Якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет в обов'язковому порядку.

При розгляді справ перебіг судового процесу фіксується технічними засобами в порядку, встановленому законом, крім справ щодо надання дозволу на проведення розвідувальних заходів.

Учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення.

Судові засідання проводяться виключно в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань, яке придатне для розміщення сторін та

інших учасників судового процесу і дає змогу реалізовувати надані їм процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

11. Обов'язковість рішень суду.

Реалізація цього принципу означає, що судові рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом. Невиконання судових рішень має наслідком юридичну відповідальність, установлену законом.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом.

Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права.

Судові рішення не можуть бути переглянуті іншими органами чи особами поза межами судочинства, за винятком рішень про амністію та помилування. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть приймати рішення, які скасовують судові рішення або зупиняють їх виконання.

Судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також

відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Усі принципи судочинства у своїй сукупності утворюють систему, в якій всі вони є нерозривно пов'язаними один з одним.

Значення принципів судочинства полягає в тому, що вони завдяки здійснюваному свідомо узагальненню, у стислому вигляді відображають найсуттєвіші характеристики розгляду справ у судовому засіданні. Формулювання принципів судочинства – це свідомо діяльність законодавця, науковців, практиків, фахівців у сфері відправлення судочинства. Це означає, що принципи є правовими приписами, причому приписами обов'язковими.